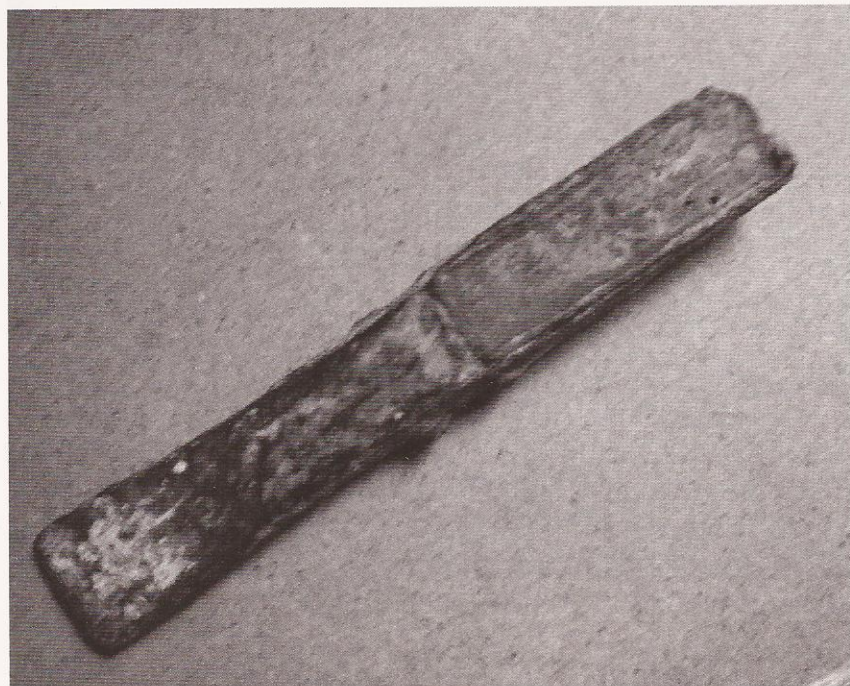

AS ILLAS ATLÁNTICAS UNHA BREVE OLLADA Á SÚA MÁIS ANTIGA OCUPACIÓN HUMANA

Por: Antonio de la Peña Santos

Nuns momentos nos que, por mor da desidia, da incompetencia e da avaricia de moitos dos que *de facto* ou *de iure* rexen os nosos destíños de galegos, un negro manto de destrución afecta seriamente ao que é considerado por todos coma unha reliquia natural, falar de historia das Illas semella accesorio e implica recorrer a todo un exercicio de

Un dos dous machados de bronce achados na illa de Ons. (Museo de Pontevedra)

autocontrol que impida agromar ás emocións. Pero por moito empeño que poñamos, tamén dende aquí queremos sumar a nosa voz á de centos de miles de gargantas dende dentro e fóra de Galiza: NUNCA MÁIS!.

Entrando no tema, por máis que as illas das Rías Baixas teñan exercido non pouco atractivo sobre a imaxinación de moitos historiadores, a verdade é que aínda está por se elaborar un estudo en profundidade sobre o seu pasado histórico, moi en especial o máis antigo. As breves liñas que seguen pretenden contribuir a desbrozar un pouco o campo de cara a precisarmos, sen sentar cátedra, o carácter da información que se está a manexar e ata ónde podemos chegar, hoxe, nas nosas interpretacións máis aló da intuición e da especulación.

UN BREVE REPASO DAS REFERENCIAS DOS AUTORES GRECOLATINOS

Varios son os lugares comúns na historiografía máis tradicional sobre as Illas Atlánticas e dun xeito moi en especial no caso das Cíes, se cadra pola viciñanza destas últimas dunha vila tan cargada de historia coma Baiona e dunha cidade tan populosa e dinámica coma Vigo. Semella lóxico, xa que logo, que os historiadores locais de ambas as dúas poboacións puxesen moito do seu empeño -e non pouco da súa fantasía- en facer da zona e dos seus habitantes o escenario e os actores duns feitos “históricos” postos ao servizo da construción dun esplendoroso pasado que servise para contrarrestar as eivas do presente. Neste senso, xa é algo tópico desta bibliografía venciñar as illas coas míticas Kassiterides, ou coas non menos míticas Illas dos Deuses, ou coa derrota dos Herminios polas tropas de César... Pero, qué pode haber de verdade detrás de todos estes lugares comúns?. Vaiamos por partes.

SOBRE AS ILLAS KASSITERIDES:

A primeira referencia a estas illas coñecida é a que fai Herodoto de Halicarnaso a mediados do século V aC, cando afirma que “*sobre os países máis occidentais de Europa non podo falar con exactitude [...] nin sei nada das illas Kassiterides, das que nos chega o estaño*” (Historia, III, 115).

Máis adiante, xa no I aC, Diodoro de Sicilia escribía que “*Hai moitas minas de estaño máis arriba da Lusitania, nas illas situadas fronte á Iberia, no Océano, que por iso se chaman Kassiterides*” (Biblioteca, V, 38).

Polos anos do cambio de Era, Strabon facía referencia a estas illas en varios parágrafos da súa Xeografía: “*Tamén están fronte aos Ártabros, cara ao N, as illas Kassiterides, en alta mar e aproximadamente á altura de Bretaña*” (II, 5, 15); “*Prodúcese [o estaño] entre os bárbaros de máis aló dos Lusitanos e nas illas Kassiterides, e transpórtase dende as illas Británicas ata Marsella*” (III, 2, 9); “*As Kassiterides son dez e están situadas moi próximas unhas das outras cara ao N do porto dos Ártabros, en alta*

mar. Unha delas está despoboadada, as demais habítanas homes vestidos de mantos negros, que levan túnicas ata os pes cinguidas arredor do peito e que caminan con bastóns e seméllanse ás Furias da Traxedia. Viven preferentemente do gando, levando unha vida nómada. Ademais teñen minas de estaño e chumbo e peles que trocan cos comerciantes por cerámica, sal e obxectos de bronce. Antes, unicamente os fenicios realizaban este comercio dende Gades agachando a todos a ruta marítima, e cando os romanos perseguiron a certo navegante para coñeceren aqueles emporios, este, voluntariamente encalou o seu barco nuns baixos e arrastrou á mesma desgracia aos que o seguían, mentras el salvábase do naufraxio e recibiu do seu goberno o precio da carga perdida. Mais, os romanos, intentándoo moitas veces, chegaron a coñecer a ruta. E cando Publio Crasso, chegando ata eles, coñeceu que os metais podíanse cavar a pouca profundidade e que a xente era pacífica, ensinou con claridade aos interesados a navegación, aínda que era máis longa que a navegación ata Bretaña. Isto é o que hai de Iberia e das illas próximas" (III, 5, 11).

Poucos anos máis adiante, Plinio indicaba que "Fronte á Celtiberia hai varias illas chamadas polos Gregos Cassiterides pola abundancia de chumbo e diante da rexión do promontorio dos Arrotrebas [os Ártabros] hai 6 [illas] dos Deuses que algúns chamaron Afortunadas" (Historia Natural, IV, 119); "Midacrito foi o primeiro que trouxo chumbo da illa Cassiteride" (Historia Natural, VII, 197).

Por fin, as referencias grecolatinas péchanse neste eido concreto con Ptolomeo a mediados do século II. Di o sabio de Alexandría: "No Océano Occidental están as 10 illas Cassiterides, a parte media delas está situada a 4°45'30" e as dúas illas que se chaman dos Deuses 4°40'43"30" (Xeografía, II, 6, 73).

Moito se leva debatido verbo destas misteriosas illas e moitos intentos fixéronse por acadar a súa identificación. Vano esforzo en tanto a información non medre e teñamos que traballar cuns textos tan vagos, imprecisos e contradictorios, que, por non coincidir, non concordan nin na situación precisa -fronte a Iberia según Diodoro; fronte aos Ártabros, á altura da Bretaña, según Strabon; fronte á Celtiberia según Plinio...- nin no número -dez según Strabon e Ptolomeo; varias según todos os demais-. O propio Strabon non deixa de se contradicir cando por unha banda coloca as Kassiterides á altura da Bretaña para logo afirmar que a navegación ata elas era máis longa que ata a Bretaña..., pero

as menciona no libro adicado á Península Ibérica.

O único acordo xeral é no tocante á súa situación no Océano e á súa condición de productoras e/ou distribuidoras de mineral de estaño coma o seu propio nome grego indica. Aquí entraríamos xa nos datos arqueolóxicos, que falan das redes de intercambio da Idade do Bronce entre as comunidades atlánticas e o Mediterráneo; de como estas redes caeron nas mans fenicias aló polo século VIII aC; de como os comerciantes semitas mantiveron estas rutas no maior segredo para garantir o seu control, e de como ese control acabou nas mans romanas entre o II e o I aC. A

Fragmentos de cerámicas da transición Bronce-Ferro do xacemento do cámping das Cíes (Museo de Pontevedra)

brétema que oculta a existencia real das Kassiterides debe de ser produto directo deses séculos de fabulacións e de ocultación intencionada das rutas estratéxicas comerciais atlánticas. Nesta orde de cousas, as Kassiterides pasan a se converter nun mito, e hoxe en día non somos quen de definir cun mínimo de seguridade e rigor a súa condición real. O máis sensato é pensar que se trata dun concepto xenérico e mitificado que en última instancia fai referencia a unha serie de puntos na costa occidental europea tradicionalmente produtores e/ou distribuidores de boa parte do estaño consumido no Mediterráneo na Antigüidade.

SOBRE AS ILLAS DOS DEUSES E AS ILLAS OESTRYMNICAS:

A denominación Illas dos Deuses parece claramente retórica pero acadou un grande éxito historiográfico, mesmo nos últimos tempos. É recollida por tan só dos autores

grecolatinos: no século I, Plinio falaba de que “*diante da rexión do promontorio dos Arrotrebas [os Ártabros] hai 6 [illas] dos Deuses que algúns chamaron Afortunadas*” (Historia Natural, IV, 119); pola súa parte, na seguinte centuria Ptolomeo situaba no Océano Occidental “*...as dúas illas que se chaman dos Deuses 4°40’/43°30’* (Xeografía, II, 6, 73).

Verbo da denominación de *Illas Oestrymnicas*, témonos que remitir ao poema de Rufo Festo Avieno “Ora Marítima”, escrito no século IV pero aproveitando información heteroxénea, algunha moito máis antiga. Nel pode lerse: “*Pois ben, ao pe deste saínte / o golfo Oestrymnico ábrese*

aos habitantes / e nel amósasenlle as illas Oestrymnicas / de ampla extensión e ricas en metal de estaño e chumbo: / aquí a xente ten moita forza, / espírito e eficaz astucia, / xunguidos todos pola preocupación do comercio, / e coas entretecidas barcas / sulcan o mar enormemente axitado / e o abismo do Océano poboado de monstros. / Dende logo, estes non construíron as lanchas de pino / e descoñecen o pradoiro, nen, coma é costume, / curvan as

lanchas con abeto, senón que, cousa pasmosa, / sempre preparan as embarcacións con peles xuntas / e co coiro, moitas veces, percorren o vasto mar. / E dende aquí á Illa Sagrada, así a chamaron os antigos, hai dous días de navegación” (Ora Marítima, 94-109)

En canto á denominación de “Illas dos Deuses” pouco hai que dicir anque non poucos autores pretenderan que tras tan poética denominación estarían as Cíes. Plinio é concluínte tanto cando marca o número das illas -seis, anque Ptolomeo máis adiante fale de dúas- coma cando dá a súa

situación xeográfica -fronte ao promontorio Ártabro- e mesmo, coma veremos, cando liñas máis adiante da mesma obra empraza con precisión as illas de Aunios -Ons- e *Siccas* -Cíes-, desvencellándoas deste xeito das difusas “dos Deuses”.

SOBRE CÉSAR E OS HERMINIOS:

Foi Dion Casio aos comezos do século III o que relatou a expedición que fixera César nos anos 61 e 60 aC ata a “cidade” galaica de Brigantium e o seu conflito cos habitantes do monte Herminio. Fala Dion Casio de que César, “*dirixiuse cara o monte Herminio e mandou que os*

seus habitantes se trasladaran á chaira co pretexto de que non fixeran bandidaxe [...] Mentres, ao saber que os que habitaban o Herminio desertaran e que se metían terra adentro para prepararen emboscadas, entón retirouse a outra parte e fixo outra vez unha expedición contra eles e, ao dominalos, perseguiu aos que fuxían cara o Océano. Cando abandonaron o continente dirixíronse a algunha illa e el, coma non dispuña de

O anel romano de ouro con entalle de amatista atopado nas Cíes (Museo de Pontevedra)

moitas naves de carga, permanecía na rexión, e cando dou feito unhas balsas enviou nelas unha parte do exército e perdeu un bo número del. En efecto, o que tiña o mando, atracando nun peirao próximo á illa e facendo desembarcar aos que travesaran ata o pe, dempoís, obrigado polas mareas, zarpou abandoándoos; defendéndose valerosamente, algúns deles renunciaron e Publio Esceovio, só e abandonado, privado do escudo, chimpouse á auga e salvouse a nado. Todo iso sucedeu entón. Dempoís, César, facendo vir unha barcaza de Gades, atravesou con todo o exército e, sen loita, someteu aos que estaban nunha mala

Vinilo

Bar de copas e concertos
Rúa da Praza OGROBE

situación por falta de víveres. E dende alí, navegando ao longo da costa, cara Brigantio, cidade da Callaecia, atemorizounos e someteunos polo ruxido da navegación xa que endexamais viran unha escuadra" (Historia Romana, 37, 52-53).

Á vista do carácter dos feitos relatados e da vaguidade das localizacións xeográficas dos mesmos -pesia que o autor está a escribir cando a Callaecia levaba máis de tres séculos integrada no Imperio-, é lóxico comprendermos que fosen un apetitoso bocado para os historiadores locais, e poucas son as vilas da costa occidental ibérica que non foron propostas coma esceario de tan heroica xesta. Hoxe, a investigación máis seria e rigorosa sitúa o monte Herminio na portuguesa serra da Estrela e o combate final na illa de

Corticata e Aunios" (Historia Natural, IV, 111); "Logo dos Cilenos ven o convento Bracaro cos Hellenos, Grovios e a fortaleza de Tyde, todos descendentes dos Gregos. As illas Siccas, a cidade de Abobrica. O río Minio..." (Historia Natural, IV, 112).

Non parece haber demasiadas dúbidas en canto á autoridade da información transmitida por Plinio. O interesante é deixar claro que cando menos a mediados do século I as nosas illas xa tiñan nome de seu; por iso, cando teñamos que interpretar a autores posteriores que seguen a falar dun xeito vago e/ou contradictorio, debemos obrar con suma prudencia e intentar comprender en cada caso concreto por qué non usaron a información real.

A INFORMACIÓN ARQUEOLÓXICA

Vaia por diante unha advertencia: os datos que nos permiten albiscar algo do que debeu de ser o primitivo acontecer humano nas illas non son froito dunha actividade arqueolóxica metódica e sistemática, inexistente polo de agora, senón de meros achados casuais. Isto, se por unha banda é sintomático do penoso estado da investigación histórica xeral na Galiza, pola outra supón unha eiva de enorme transcendencia de cara á calidade e á cantidade da información a disposición do historiador, o que en suma incide de forma decisiva sobre o resultado final.

Feita a advertencia, vaia aos datos.

Dende cando están habitadas as illas?. Os indicios dunha arcaica ocupación paleolítica son moi febles, xa que na súa maior parte toman coma referencia achados soltos de pezas líticas talladas de adscripción cronocultural dubidosa, cando non francamente posterior; e algo moi semellante poderíase dicir en canto á posibilidade de que fosen habitadas por comunidades campesiñas de tecnoloxía neolítica.

As cousas comezan a cambiar cando chegamos aos tempos da Idade do Bronce e a información é xa, anque escasa, fiable. Os dous machados de tope e aneis localizados en Ons inscribíense no complexo marco das relacións de intercambio vía marítima dos momentos de plenitude da Idade do Bronce entre a fachada atlántica europea e o Mediterráneo e os problemas derivados da introducción das manufacturas de ferro polos fenicios nun mercado tradicional baseado na distribución e intercambio de minerais básicos

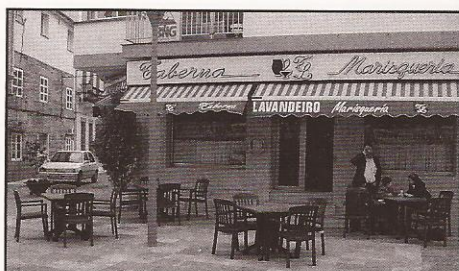

Detalle dos controvertidos gravados do chamado "Altar dos Sacrificios" no monte do Faro da Cíes N.

Peniche. O papel das nosas Illas sería posterior aos feitos reseñados e quedaría, xa que logo, relegado ao de meros puntos de referencia para a armada de César tanto á ida coma á volta da expedición ás terras brigantinas.

E SOBRE OS NOMES ACTUAIS:

Un único autor grecolatino, Plinio o Vello, fala en concreto de senllas illas que podemos relacionar, cando menos en principio, coas actuais Ons e Cíes. Di Plinio a mediados do século I: "...e logo o convento Lucense dende o río Navia, [...] os Cilenos. Das illas deben nomearse

Teléf.: 986 731 956

O GROVE (Pontevedra)

para a fundición do bronce e de mercadorías deste metal. Estaríamos cara aos séculos VIII-VII aC, e as desproporcionadas cantidades de chumbo detectadas na composición de ambos os dous machados apuntan ás dificultades de abastecemento de cobre e de estaño ocasionadas pola caída nas mans dos fenicios do mercado tradicional atlántico (Fig.1).

Nesta orde de cousas, non é en absoluto desatinado imaxinar por estas datas unha ocupación humana das illas de maior ou menor intensidade, xa que tecnoloxía e recursos existían dabondo para elo. Tamén hai probas: os restos cerámicos e de alimentación detectados nun estrato a carón do camping das Cíes (Fig.2), uns restos aínda non estudados polo miúdo pero que apuntan ao asentamento no lugar dun acampamento aberto de campesiños cunha cabana gandeira mixta complementada polo marisqueo e cunha industria cerámica de recipientes feitos a man por urdido, cocidos en forno simple oxidante e decorados con bandas xeométricas incisas; é dicir, polo que hoxe sabemos, un grupo humano típico da comarca das Rías Baixas nos tempos de transición entre as Idades do Bronce e do Ferro, practicamente idéntico aos que van ocupar os primeiros castros.

Normal resulta, polo tanto, comprobar a ocupación das illas, cando menos daquelas nas que o acceso aos recursos naturais é máis doado, durante o período castrexo. Claro que, unha vez máis, a falta de investigación impide maiores precisións fora das xeralidades e da especulación: Ons e Cíes N aparecen ocupadas na fase castrexo-romana, sen que sexamos quen de saber polo de agora se os castros de Coto dos Mouros e Coba do Lobo en Ons, ou o de Huertas/Hortas en Cíes N foron fundados antes ou logo da integración destas terras no imperio romano. En calquera caso, todos eles parecen ser o asentamento de comunidades campesiñas galaicas, agricultores que complementarían a súa base económica cunha cabana gandeira mixta composta por bóvidos, suídos e ovicápridos, e co aproveitamento dos

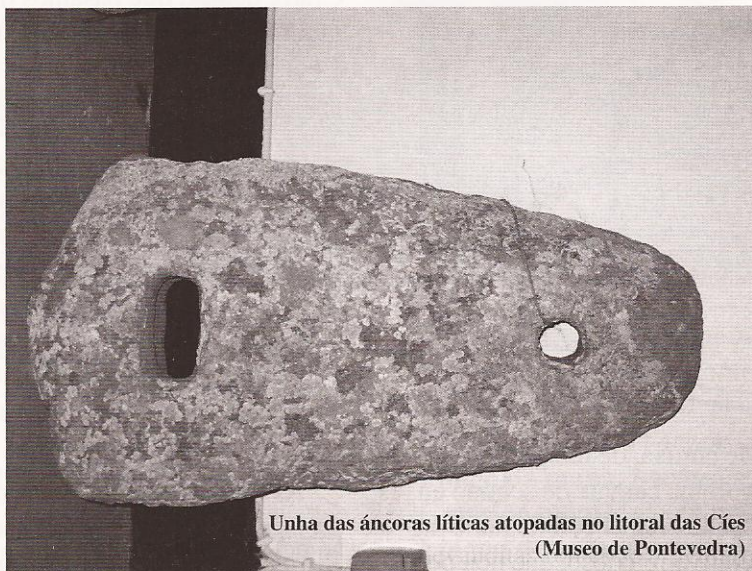
recursos do litoral mediante o marisqueo e a pesca con liña; unhas comunidades nas que o tradicional sistema de cambio por troco comezaba a convivir co sistema monetario romano coma poñen de relevo as moedas achadas nestes poboados. En suma, o marco de actividades normal das comunidades castrexas litorais no momento máis desenrolado da súa evolución, xa baixo o control romano.

Uns tempos que deixaron nas nosas illas outras testemuñas: restos indeterminados de materiais de construción romanos coma tégulas, ladrillos..., ou de ánforas, que se cadra estean a falar da introducción de novos conceptos de economía e de arquitectura. Ou o achado casual do coñecido anel-selo de ouro co entalle en ágata dun xabarín coa inscrición HE APRV (Fig.3), unha peza verdadeiramente sorprendente que aló polo século II da

nosa Era tería pertencido a un individuo de alta posición social.

E non podemos rematar esta breve viaxe sen facer mención de certos achados moi controvertidos pola súa excepcionalidade: a pedra furada pola erosión natural con surcos de factura humana que rematan en pías, que a imaxinación de certos autores deu en chamar "altar de sacrificios" e que non somos quen de adxudicar nen a unha fase cultural concreta nen a unha funcionalidade determinada

fóra da especulación sen fundamento (Fig.4); e eses sorprendentes fondeos líticos extraídos de varios puntos do litoral, de forma aproximadamente trapezoidal e dous furados -un circular e o outro rectangular-, idénticos a outras pezas atopadas tamén en concentracións na ría de Vigo, e que carecen de paralelos coñecidos na etnografía marítima peninsular anque as similitudes máis flagrantes as detectemos... en pezas semellantes da Idade do Bronce no Mediterráneo Oriental (Fig.5). Velaí unha atractiva liña de investigación que teríase que compaxinar con outras moitas para nun tempo prudencial estarmos en condicións de presentar unha visión do devir histórico das illas máis amplo e menos provisional.

Unha das áncoras líticas atopadas no litoral das Cíes (Museo de Pontevedra)

MAQUIEIRA

PESCA DEPORTIVA

Plaza de España, 4
Teléf.: 986 851 814

PONTEVEDRA

